

АЗ·БУКИ

Национално
издателство
за образование
и наука

6 2011
ГОДИНА XIX

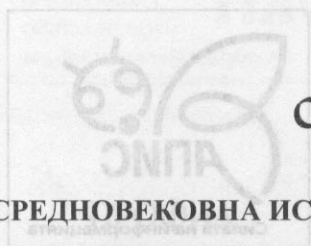
ИСТОРИЯ

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

HISTORY

SCIENTIFIC-DIDACTIC JOURNAL

СЪДЪРЖАНИЕ

СРЕДНОВЕКОВНА ИСТОРИЯ

Г. Димов – Солид на българския владетел Аспарух.....5

ВЪЗДРАЖДАНЕ

В. Рачева – Левски и Русия.....15

НОВА И НАЙ-НОВА ИСТОРИЯ

К. Чуканов – Пропагандата през първата половина на XX век –
теория и организация.....21

БАЛКАНСКИ РАКУРСИ

Д. Григоров – Краят на Османската империя, Чаушеску,
електрификацията и съдбата на един маргинален остров.....39

КОНСУЛТАЦИИ

Р. Банялиева – Болницата „Евлоги Георгиев“ в Истанбул през 1910 г.60

КРАЕЗНАНИЕ

Н. Петров – Пътеводителите на Георги Капчев и признателна България.....73

ЛЕВСКИ И РУСИЯ

Ваня Рачева

Тази статия е само един щрих от голямата и недостатъчно разработена тема за отношението на революционера и политика Васил Левски (1837–1873) към руската имперска политика, от една страна. И от друга страна – за отношението на Русия, в частност на нейните дипломатически представители на Балакните, към идеите и действията на Левски в периода на създаване и активност на комитетската мрежа в страната, която той изгражда и ръководи от 1869 г. до смъртта си на 6 февруари 1873 г.

За академичното изследване на тези проблеми вече е натрупана достатъчно документация. През последните години тя стана достъпна и на по-широк кръг читатели чрез издаването ѝ в поредица от дипломатически доклади и други материали [1]. Второто необходимо условие за успешното разработване на тази проблематика е свързано с изискването тя да бъде поставена в общобалкански контекст и в контекста на руската имперска политика по многопластовия Източен въпрос.

Натрупал практически опит, притежаващ добър политически усет и чувство за реализъм, Васил Левски осъзнава, че българите сами трудно ще съборят Османската империя. Затова той не отрича чуждата помощ, но настоява те да се подготвят дотолкова, че тяхното въстание да се превърне във фактор, с който да се съобразяват всички сили, заинтересовани от решаване на Източния въпрос. Левски е сред революционерите, които ясно осъзнават необходимостта от материалното осигуряване на революцията като задължително условие за нейния успех [2]. До голяма степен той разглежда финансовия проблем като средство за гарантиране на самостоятелността на бъдещето въстание от външен фактор. И е сред малцината, които полагат неимоверни усилия да набавят необходимите пари и оръжие.

На историците е добре известно едно писмо на Левски до Филип Тотю в Одеса, писано на 18 април 1871 г. [3], от което е често използваният цитат: „...*Брате, ний не отказваме помощта и от гяволът. Но имаме си предназначение...*“. В това писмо Левски проявява изключителна политическа зрялост, когато анализира натрупания опит от четническите акции през 1867 и 1868 година и категорично заявява своята позиция за отстояване самостоятелността на революционната организация. Ще цитирам една, струва ми се, пренебрегвана част от същото това писмо: „*А искам да докажа на горните народолюбци, че българите, ако бяха се*

повлекли след четите, щяха да принесат полза на руския цар, пък за тях си щяха да изгубят най-добрите си юнаци, на кои в ръцете стои българската свобода; пък тогава нека отсвирюва България чак до един век йоще... С факт имам да докажа, че руски агенти съм имал на работа, без да знам. В 69-ото (лято) препоръчан единият от одеските българи за добър помощник на българите; пък не излезе така? Улових му няколко шарлатанлъци и хайде, отдето е дошел. Когн стане нужно, каза ще го със сичките му работи. Цели сме изгорели от парене и пак не знаем да духаме...“.

Втората страна на проблема „Левски и Русия“ обаче е доста по-сложна за тълкуване. Ще предложа само някои възможни посоки на разсъждение, свързани с мнението на руския посланик в Цариград ген. Николай Павлович Игнатиев (1832–1908) за Васил Левски и с отношението на бившия началник на Азиатския департамент [4] към самостоятелността на българското освободително движение, чийто изявен ръководител е Апостола.

Кои са каналите, по които руският посланик би могъл да получи достоверна информация за действията и идеите на организатора на комитетската мрежа в Българско? И може ли да се твърди, че той е бил добре запознат с изявите му, предвид конспиративния характер на структурите, които оглавява Левски? Изчерпателен отговор и на двата въпроса може да се получи едва след пълно запознаване с руската документация на посолството в Цариград и подопечните му консулства, както и с архивите на руското външно министерство.

Все пак, убедително може да се твърди, че един от най-сигурните канали, по които ген. Игнатиев перманентно получава информация за Левски, е руският вице-консул в Пловдив, копривщенецът Найден Хаджидобревич Геров (1823–1900). След Кримската война Геров е назначен за руски дипломатически агент, на който пост остава до Освобождението [5]. Както е известно, първите сведения за познанство на Левски и Геров са свързани със застъпничеството на последния през 1864 година, в резултат на което Дякона е освободен от Пловдивския затвор [6]. По-късно Найден Геров следи отблизо дейността на Левски като ръководител на вътрешната революционна организация, за което свидетелстват запазени писма и доклади. Често Найден Геров споделя своя детайлна информация за Васил Левски и дейността му с братя Георгиеви в Букурещ, дори преразказва някои от появилите се вече легендарни сведения за неуловимия Левски. На този фон прави впечатление, че в достъпните ни доклади до своя пряк началник ген. Игнатиев същият Геров за същия Левски пише доста по-лаконично, без детайлни подробности за дейността му, която по правило определя като „*мнима*“ и всячески се старае да я омаловажи [7]. Тук само ще вметна, че Найден Геров е също толкова добре осведомен и за дейността на Любен Каравелов (1834–1879), а и още през 1857 г. е съдействал на 23-годишния тогава мъж да замине за Русия.

От своя страна Левски също поддържа контакти с българина руски вицеконсул в Пловдив и вероятно храни надежда за негово съдействие. Едно от най-ранните

запазени писма на Васил Левски е от 1 февруари 1868 г. и е адресирано именно до Геров в Пловдив. По ирония на съдбата и в последните месеци от своя живот, през втората половина на октомври 1872 г., след арестите на комитетски дейци, свързани с обира на пощата при Арабаконак, Левски ще се опита да получи подробности за събитията отново от Геров. Такива сведения има и в цветистата „Видрица“ на поп Минчо Кънчев [8]...

Трябва обаче да се посочи, че освен от Найден Геров обиграният и изключително успешен руски посланик определено е черпел информация за Васил Левски и от други източници, които засега остават недокрай ясни. Интересно е едно строго секретно писмо на Игнатиев до В. И. Вестман, датирано от 8 април 1869 г. [9]. Същността на секретния документ е сравнително подробна поименна справка за полски емигранти в Османската империя, за техните занимания, местопребиваване и най-вече за враждебните им намерения спрямо Русия. В последната точка пета обаче е вмъкната информация, която на пръв поглед стои встрани от горното и която се отнася за „някой си поп Василий“, който странства по Пловдив и Казанлък с цел да подготви в България въстание. Може би е интересно уточнението, че информацията на Игнатиев е по турски сведения.

Публикуваните и достъпни към момента официални дипломатически документи, касаещи информираността на посланик Игнатиев относно конкретната роля и значимост на Васил Левски като представител на БРЦК в страната и като пряк организатор на нелегална мрежа от комитетски структури, впечатляват с една обща нишка, преминаваща в упорито внушение. И то е свързано с неизменния стремеж тази дейност да бъде омаловажена. Съответно такава е и оценката за ролята на ръководителя на организацията. Това е особено видно в дипломатическата документация, разменена около политическите разкрития от края на 1872 г., предизвикани от арестите и свидетелските показания, от една страна, на Димитър Общи и комитетските дейци от Тетевенско и Орханййско, и от друга – от арестуването и показанията на Васил Левски. Много от тези документи са достъпни в поредицата томове чуждестранни дипломатически донесения, включително руски, затова тук няма да се спирам подробно и няма да цитирам извадки от тях. Лесно проследим е обаче стремежът на руските дипломатически представители на Балканите, съгласно инструкциите на ген. Игнатиев, да омаловажат политическата страна на разкритата и от двете следствени турски комисии комитетска структура, нещо повече – да представят организацията като „несъществуваща“. И най-вече – да избегнат продължителни и шумни процеси и да се дистанцират всячески от упорито циркулиращите слухове за руска и сръбска намеса и подбудителство.

На този фон е любопитно да се отбележи следното съвпадение. Сформираната в края на ноември 1872 г. правителствена следствена комисия (тоест още преди залавянето на Левски) също получава инструкции да омаловажи политическия ефект на разкритията за българските комитети, но и да намери свидетелства за подстрекателство на руски агенти. За целта са назначени за председател Ел Сеид

Али Саиб паша, бивш дивизионен генерал и председател на Държавния съвет, и за членове Иванчо хаджи Пенчович ефенди, член на Държавния съвет, и майор Шакир бей от Генералния щаб, бивш помощник-валия в Багдад, а по-късно турски посланик в Петербург. С последната задача, както знаем, правителствената комисия определено не се справя. Интересно е и признанието на Иванчо хаджи Пенчович в писмо до Марко Балабанов от 31 декември 1872 г., че с издаването на присъдата на Димитър Общи те смятали работата си за приключена [10]. Но се наложило да я продължат поради залавянето на Васил Левски...

Накрая бих искала само да спомена очертаващите се по документи съществени разлики в отношението на руските дипломатически представители и най-вече на ген. Игнатиев към личността и дейността на Васил Левски и към личността и дейността на Любен Каравелов. За целта ще отбележа следното. Още първата следствена комисия, тази на управителя на Софийския санджак Мазхар паша, установява от показанията на тетевенските и орханйските дейци и на Димитър Общи, че ръководството на тайната организация е Централният комитет в Букурещ, начело с Каравелов. В резултат на изнесената за това информация още на 7 декември 1872 г. руският посланик изпраща еднозначна инструкция до руския генерален консул в Букурещ И. А. Зиновиев да съдейства на Каравелов да се укрие „за известно време“ и спаси от искането на Портата за екстрадиция, като същевременно освободи румънското правителство от евентуални затруднения [11]. Знаем, че това е изпълнено.

Смятам, че заявената от края на 1872 и в началото на 1873 г. разлика в руските оценки за дейността на двамата ръководители на БРЦК не може да се обясни убедително само с авторитета и популярността на легално изявяващия се в емиграция Каравелов и с конспиративните принципи на дейност на Левски сред комитетските дейци и симпатизанти. Разковничето за изясняване на този проблем е, от една страна, в тогавашната секретна документация на руското посолство, все още недостъпна на българските историци. И от друга страна – в максимата на умения дипломат ген. Игнатиев, а именно: „ако нещо трябва да стане, по-добре е то да стане с нас и за нас, отколкото без нас и против нас“ [12].

А както вече цитирах в началото, максимата, ако мога така да се изразя, на Васил Левски е: „... Брате, ний не отказваме помощта и от гяволът. Но имаме си предназначение...“ [13].

ЛИТЕРАТУРА:

Българско национално-революционно движение (1868–1874). Чуждестранни документи. Т. 1 (1868–1871). Т. 2 (1872–1874). Под ред. на Крумка Шарова и Дойно Дойнов. С., 1992.

Васил Левски. Документален летопис 1837–1873. С., 1987.

Васил Левски. Документално наследство. С., 1973.

Васил Левски. Документи. Т. 1, С., 2000.

- Димитър Страшимиров.** Васил Левски. Живот, дела, извори. С., 1929.
- Димитър Страшимиров.** Левски пред Кърчинската голгота. С., 1995.
- Документи от Архива на външната политика на Руската империя за дейността на Генералното консулство на Русия в Русе (1865–1877 г.). Съставит. *Иво Жейнов*. Русе, 2009.
- Захарий Стоянов.** Васил Левски (Дякона). Чърти из живота му. С., 1987.
- Иван Стоянов.** Любен Каравелов. Щрихи към живота и дейността му. Велико Търново, 2009.
- Крумка Шарова.** Любен Каравелов и съдбата на архива на БРЦК. Слухове и факти. Известия на държавните архиви, 1993, кн. 66, ч. 1, с. 23–111; Известия на държавните архиви, 1994, кн. 67, ч. 2, 5–100.
- Крумка Шарова.** За политическите възгледи и дейност на братя Евлогий и Христо Георгиеви (до 1878 г.) – В: Делото на братя Евлогий и Христо Георгиеви. Карлово, 1996, 13–32.
- Крумка Шарова.** Припреме за устанак у Бугарској (1870–1872) и Ујединена Омладина Српска. – В: Ујединена Омладина Српска. Нови Сад, 1968, 473–494.
- Левски във времето. Документално-мемориален и литературен сборник, посветен на 150-годишнината от рождението на Васил Левски. С., 1987.
- Михаил Греков.** Как ние освобождавахме България. Т. 1, 2. С., 1990.
- Патриарх Кирил.** Граф Н. П. Игнатиев и българският църковен въпрос. Изследване и документи. С., Синодално издателство, 1958.
- Пламен Митев.** Историческата книжнина за Васил Левски между две годишнини. Сп. История, 1997, кн. 5, 17–24.
- Пламен Митев.** Организационно и идейно състояние на БРЦК през първата половина на 1873 година. – В: БРЦК в историческата съдба на българския народ. Велико Търново, 2003, 69–78.
- Пламен Митев.** Любен Каравелов (опит за преценка на неговия жизнен път). – В: Българско възраждане. Идеи. Личности. Събития. Годишник. Т. 7, 2005, 9–14.
- Русия и българското националноосвободително движение (1856–1876). Документи и материали. Т. 3 (май 1867–декември 1869). Съставит. *О. Маждракова-Чавдарова* и др. Поредица „Архивите говорят“, № 21. С., 2002.

БЕЛЕЖКИ:

- [1] Виж напр.: Българско националнореволуционно движение 1868–1874. Чуждестранни документи. Т. 1 (1868–1871). Т. 2 (1872–1874). Под ред. на *Крумка Шарова* и *Дойно Дойнов*. С., 1992, ВИК „Св. Георги Победоносец“; Русия и българското националноосвободително движение 1856–1876. Документи и материали. Т. 3 (май 1867–декември 1869). Съставит. *О. Маждракова-Чавдарова* и др. Поредица „Архивите говорят“, № 21. С., 2002, Изд. ДУА; Документи от Архива на външната политика на Руската империя за дейността на Генералното консулство на Русия в Русе (1865–1877 г.). Съставит. *Иво Жейнов*. Русе, 2009.
- [2] Повече вж.: *Антоанета Кирилова*. Финансиране на българското националнореволуционно движение 1868–1875. С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 2007.
- [3] БИА – НБКМ, ф. 85 (Васил Левски), ПА 8011, препис.
- [4] За живота и дейността на граф Игнатиев вж.: *Виктория М. Хевролина*. Николай Павлович Игнатиев. Российский дипломат. М., Квадрига, 2009.
- [5] *Антоанета Кирилова*. Откриване на руско консулско агентство в Пловдив през 1857 година. Исторически преглед, 2009, кн. 1–2, 48–76.

- [6] Михаил Греков. Войводата Христо Иванов. – В: Михаил Греков. Как ние освобождавахме България. С., 1990, Изд. на ОФ, с. 343.
- [7] Отношенията между Васил Левски и Найден Геров заслужават самостоятелно подробно проучване. Тук ще отбележа, че ценни свидетелства по въпроса могат да се открият както в публикуваните четири тома с кореспонденция от архива на пловдивския руски вицеконсул, така и в неиздадената му документация в Архива на БАН и в Български исторически архив при Народната библиотека в София (БАН – НА, ф. 18к, БИА – НБКМ, ф. 22). Виж също: *Крумка Шарова*. Българското революционно движение 1872–1874 г. през погледа на европейската дипломация. – В: Българско националнореволуционно движение 1868–1874. Чуждестранни документи. Т. 2 (1872–1874). С., 1992, с. 5–61.
- [8] БИА – НБКМ, ф. 22 (Найден Геров), а. е. 219, л. 1, автограф. *Поп Минчо Кънчев*. Видрица. Спомени, записки, кореспонденция. С., 1983, Изд. Български писател, с. 295.
- [9] Русия и българското националноосвободително движение (1856–1876). Документи и материали. Т. 3 (май 1867–декември 1869)..., с. 453–454, д. 197.
- [10] *Крумка Шарова*. Българското революционно движение (1872–1874 г.) през погледа на европейската дипломация..., с. 11, 23, 30–32, 36–38, 40, 42.
- [11] Българско националнореволуционно движение (1868–1874). Чуждестранни документи. Т. 2..., с. 287–288, д. 454.
- [12] Сполучливото определение виж у: *Илия Тодев*. Граф Игнатиев – царски посланик в Цариград (1864–1877). – В: Русия и българското националноосвободително движение (1856–1876). Документи и материали. Т. 3 (май 1867–декември 1869)..., с. XII.
- [13] Из писмо от 18 април 1871 г. до Филип Тотю в Одеса (БИА – НБКМ, ф. 85 (Васил Левски), ПА 8011, препис).